

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ЗАХИСТУ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

УДК 343.01

Ефективне функціонування та розвиток кримінально-правової політики будь-якої держави включає адекватне реагування на явища та процеси, вимагають реагування кримінально-правовими засобами. Відтак, адекватна реакція на виклики, загрози, протидія кримінальним правопорушенням, які мають місце у даний період в державі та які прогнозуються у майбутньому, є критерієм розвиненості, організованості, зрілості та розумності суспільства.

Сучасні умови становлення української державності, проблеми глобалізації суспільства потребують ефективних заходів протидії злочинності з врахуванням всієї системи кримінально-правових, кримінологічних та політологічних знань, зокрема і щодо протидії з таким діянням. Особливої уваги, в контексті євроінтеграції України, займає вивчення кримінально-правової політики Європейського Союзу (далі - ЄС), адже на шляху до вступу в ЄС наша держава повинна пройти нелегкий шлях адаптації законодавства ЄС до вітчизняних реалій.

Кримінально-правова політика ЄС у сфері охорони професійної діяльності журналістів займає особливе місце в протидії злочинності. Вільні, незалежні та безперешкодні засоби масової інформації є одним із наріжних каменів демократичного суспільства. Зокрема, У Спільній декларації Європейського Парламенту, Ради Європейського Союзу та Європейської Комісії від 21.12.2022 року захист журналістів визначений одним із базових законодавчих пріоритетів кримінально-правової політики ЄС на 2022 рік [1].

Крім того, у Висновках Ради щодо захисту та безпеки журналістів та інших працівників ЗМІ зазначається, що сьогодні багато журналістів та інших медіа-професіоналів не спроможні працювати вільно та незалежно скрізь, як мали б. Перешкоди свободі слова та свободі інформації, а також напади на них зростають

у Європі та в інших країнах світу. Незахищеність, з якою вони стикаються, ще більша під час збройних конфліктів. Незважаючи на те, що вони є джерелом неупередженої інформації, необхідної для встановлення фактів і розуміння конфлікту, вони особливо відкриті та самі можуть стати мішенями, як показує триваюча російська військова агресія проти України. Журналісти та інші медіа-професіонали стикаються з численними загрозами та актами стигматизації, залякування, незаконного стеження та насильства у формі фізичної та психологічної шкоди або навіть вбивства, зловмисного судового переслідування, неправомірного економічного тиску та шкоди їхній репутації. Це насильство також відбувається в Інтернеті у формі образ, розпалювання ненависті, переслідувань і погроз [2].

Загальні зауваги. Демократичне суспільство ЄС доволі гостро реагує на перешкоджання журналістській діяльності. Це зумовлено, зокрема, тим, що, як зазначено у Резолюції Європейського парламенту від 19 квітня 2018 року про захист журналістів-розслідувачів у Європі: справа словацького журналіста Яна Куцяка та Мартіни Кушнірової (2018/2628(RSP)), держави-члени зобов'язані забезпечити захист свободи преси та журналістів на своїй території; напади на журналістські розслідування є злочинами проти верховенства права та демократії; злочини, вчинені проти журналістів, мають глибокий негативний вплив на свободу вираження поглядів і посилюють явище самоцензури; захист журналістів і журналістських джерел, включаючи інформаторів, різниться між державами-членами та в більшості не включає забезпечення ефективного захисту від помсти, звинувачень у клепті, погроз, судових позовів із залякуванням або інших негативних наслідків; враховуючи, що неадекватний захист, який пропонують деякі держави-члени журналістам, а також зростаюча ворожість, яку демонструють до них деякі громадські діячі, суттєво підривають їхні основні свободи [3]. До речі, саме за результатами цієї справи Європарламент визнав вирішальну роль, яку журналісти-розслідувачі можуть відігравати як «сторожові пси» (watchdogs) демократії та верховенства права; засудив образливі коментарі політиків ЄС щодо журналістів, зазначивши,

що найвищий рівень захисту журналістів-розслідувачів і інформаторів відповідає життєво важливим інтересам суспільства в цілому. Визначальним для кримінально-правової політики ЄС у сфері охорони діяльності журналістів є також звернення Європарламенту як до Єврокомісії, так і до держав-членів з проханням представити законодавчі чи незаконодавчі пропозиції щодо захисту журналістів у ЄС, які регулярно стають об'єктами судових позовів, спрямованих на цензуру їхньої роботи чи залякування. Крім того, не варто забувати у той факт, що Європарламент настійливо закликав словацьку владу забезпечити захист журналістів-розслідувачів від будь-яких форм залякування, звинувачень у наклепі, погроз або фізичних нападів, а також вжити ефективних заходів для захисту тих, хто реалізує своє право на свободу вираження поглядів, від нападів, спрямованих на те, щоб змусити їх замовкнути [3].

Створення та забезпечення сприятливого середовища для журналістської діяльності. Кримінальні правопорушення проти журналістів та інших медіаучасників варто розглядати як серйозне порушення прав людини, оскільки такі дії не лише спрямовані на окремих осіб, але й позбавляють інших права на отримання інформації, що обмежує суспільні обговорення, які є основою плюралістичної демократії.

16 вересня 2021 року Європейська комісія прийняла Рекомендацію щодо забезпечення захисту, безпеки та розширення можливостей журналістів та інших медіа-професіоналів у Європейському Союзі, яка є важливим керівництвом для держав-членів. Європейська комісія оголосила про свій намір згодом опублікувати дослідження щодо, зокрема, показників, які використовуються для моніторингу виконання цієї Рекомендації, які могли б стосуватися безпеки в Інтернеті та, зокрема, підтримки жінок-журналістів і тих, хто належить до меншин.

Щоб забезпечити та захистити сприятливе середовище для журналістів та інших медіа-професіоналів, Рекомендація охоплює низку питань, що стосуються різних ключових аспектів кримінально-правової політики ЄС у сфері захисту журналістської діяльності. Це включає горизонтальні рекомендації щодо ефек-

тивного переслідування злочинців, співпраці з правоохоронними органами, механізмів швидкого реагування, навчання, доступу до інформації та місць, а також економічного та соціального захисту. Крім того, Рекомендація містить конкретні рекомендації, пов'язані з протестами та демонстраціями, онлайн-безпекою та розширенням цифрових можливостей, а також становищем жінок-журналістів, тих, що належать до груп меншин, або репортажів про рівність [6].

Виходячи зі змісту Рекомендації, злагоджена, ефективна та відповідна співпраця між журналістами, іншими медіа-професіоналами та правоохоронними органами може забезпечити кращу профілактику погроз і нападів. Держави-члени повинні запровадити рамки для співпраці між окремими журналістами, асоціаціями журналістів та правоохоронними органами та активно заохочувати діалог між ними із залученням органів саморегулювання ЗМІ (рад ЗМІ та преси). Ця співпраця може включати створення спільних координаційних центрів, які складатимуться з правоохоронних органів та представників журналістів. Спільні координаційні центри мають тісно співпрацювати зі спеціалізованими службами підтримки потерпілих, які мають вирішальне значення для забезпечення безпеки та психологічного благополуччя журналістів, які стали жертвами злочинів.

У відповідь на тривожний неприйнятний рівень загроз журналістам і представникам медіа в Європі, а також з урахуванням руйнівного впливу на функціонування демократичного суспільства у квітні 2016 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію CM/Rec(2016)4 «Щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших медіаучасників». Виходячи з положень пп.8-10 Додатку до даної Рекомендації, законодавство, яке визнає злочином насильство щодо журналістів, необхідно підкріплювати системою, яка забезпечить його застосування, і механізмами компенсації постраждалим (та їхнім сім'ям), що будуть ефективно діяти на практиці. Необхідно сформулювати чітке положення про тимчасовий захист у формі запобіжних/попереджувальних заходів для тих, хто зіткнувся з погрозами насильства. Державні органи зобов'язані запобігти правопорушенню або

зупинити його щодо осіб, якщо вони знають або здогадуються про існування реального та безпосереднього ризику для життя або здоров'я цих осіб, що виник унаслідок злочинних дій третьої сторони, а також ужити заходів у межах своїх повноважень, які, будучи належним чином оцінені, мають допомогти уникнути ризику. Для цього держави-учасниці повинні вжити належних превентивних оперативних заходів, як-от: надання поліцейської охорони, особливо якщо про це просять журналісти чи інші медіаучасники, або добровільна евакуація у безпечне місце. Ці заходи повинні бути ефективними та своєчасними, розробленими з урахуванням специфічних гендерних небезпек, із якими стикаються журналістки та інші медіаучасниці. Держави-учасниці повинні сприяти створенню та підтримці діяльності механізмів раннього попередження і швидкого реагування, таких як гарячі лінії, інтернет-платформи чи цілодобові пункти звернення у надзвичайних ситуаціях, медіаорганізаціями чи організаціями громадянського суспільства, щоб гарантувати наявність у журналістів та інших медіаучасників негайного доступу до засобів захисту [7].

Захист професійної (журналістської) таємниці. Кримінально-правова політика ЄС виходить з позицій безумовного захисту професійної таємниці діяльності журналістів. У багатьох актах наводиться обмежувальна норма щодо неприпустимості впливу положень конкретної Директиви чи Регламенту на національні норми щодо захисту професійної таємниці. Зокрема, у п. 27 Преамбули Регламенту (ЄС) 2021/1232 Європейського Парламенту та Ради від 14 липня 2021 року про тимчасовий відступ від певних положень Директиви 2002/58/ЄС щодо використання технологій постачальниками послуг міжособистісного зв'язку, незалежних від номера, для обробки персональних та інших даних з метою боротьби з сексуальним насильством над дітьми в Інтернеті вказується, що «Цей Регламент не повинен порушувати норми про професійну таємницю згідно з національним законодавством, такі як правила щодо захисту професійних комунікацій між лікарями та їхніми пацієнтами, між журналістами та їхніми джерелами або між юристами та їхніми клієнтами...» [4].

Не варто також забувати і про належну увагу кримінально-правової політики ЄС і до вторинного захисту професійної ді-

яльності журналістів, а саме захисту їх джерел, т.зв. викривачів. У вже згаданій Резолюції про захист журналістів-розслідувачів у Європі також зазначено, що інформатори виявилися важливим ресурсом для журналістських розслідувань і незалежної преси, і що гарантія конфіденційності джерел є фундаментальною для свободи преси; інформатори сприяють демократії, прозорості політики та економіки, а також інформованості громадськості. Європарламент також закликав всіх держав-членів забезпечити захист особистої безпеки та засобів до існування журналістів-розслідувачів і інформаторів, а відповідним органам ЄС було запропоновано подати ефективну, всеосяжну та горизонтальну директиву ЄС щодо захисту інформаторів [3].

Відповідно, у Директиві (ЄС) 2019/1937 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу вказано, що «... викривачі є, зокрема, важливим джерелом для журналістів-розслідувачів. Забезпечення ефективного захисту викривачів від помсти підвищує правову визначеність для потенційних викривачів і, таким чином, заохочує викривачів також через ЗМІ. У цьому відношенні захист викривачів як журналістських джерел має вирішальне значення для збереження «сторожової» ролі журналістських розслідувань у демократичних суспільствах» [5].

Захист від утисків і переслідувань від публічних влад. Як уже зазначалося, журналісти все частіше зазнають погроз, фізичних нападів і вбивств через свою роботу. Особливо небезпечними є такі прояви журналістських розслідувань, які зосереджені на зловживанні владою, корупції, порушеннях основних прав і злочинній діяльності. У таких випадках загрози мають не лише насильницький характер; залякування журналістів також може бути результатом правового, політичного, соціально-культурного та економічного тиску.

Відповідно, Європарламентом було прийнято Резолюцію від 11 листопада 2021 року щодо зміцнення демократії, свободи ЗМІ та плюралізму в ЄС: неправомірне використання дій згідно з цивільним і кримінальним законодавством, щоб змусити замовкнути журналістів, неурядові організації та громадянське суспільство

Взаємодія з кримінально-процесуальною політикою. У Рекомендації Комісії (ЄС) 2021/1534 від 16 вересня 2021 року щодо забезпечення захисту, безпеки та розширення прав і можливостей журналістів та інших працівників ЗМІ в Європейському Союзі зазначено, що «...залякування, фізичне та психологічне насильство, незаконні арешти та свавільне затримання, незаконне стеження, насильство за гендерною ознакою, переслідування чи дискримінаційні напади, як онлайн, так і офлайн, – це лише кілька прикладів погроз журналістам та іншим працівникам ЗМІ. Органи державної влади зобов'язані захищати свободу вираження поглядів і безпеку журналістів, забезпечуючи належне правове середовище, серйозно ставлячись до кримінальних погроз проти журналістів, суворо переслідуючи винних у будь-якому нападі та забезпечуючи належне розслідування та подальші дії, включаючи застосування ефективних, пропорційні та переконливі санкції. Важливо гарантувати ретельність, неупередженість, незалежність, прозорість і своєчасність розслідувань і переслідування злочинів проти журналістів. Щоб підвищити ефективність слідчих дій, органи влади держав-членів могли б розглянути можливість створення спеціальних підрозділів у поліцейських силах для розслідування злочинів проти журналістів у співпраці з представниками журналістів ... Оскільки злочини проти журналістів також можуть бути транснаціональними за своєю природою, держави-члени повинні повною мірою використовувати існуючі європейські рамки правового співробітництва та, якщо необхідно, звертатися за підтримкою до спеціалізованих європейських агентств, таких як Європол та Євроюст. Згідно з пропозицією Комісії посилити повноваження Європолу, якщо в конкретних випадках Європол вважає, що слід розпочати кримінальне розслідування, він може звернутися до компетентних органів держави-члена з проханням розпочати, провести або координувати розслідування злочину, який зачіпає спільні інтереси, охоплені політикою ЄС, навіть якщо відповідний злочин не має транскордонного виміру» [6].

У Рекомендації також йде мова про можливе призначення та навчання координаторів у прокуратурі та судах, яке також може сприяти успіху судових розглядів. Також ключовим для журна-

лістів та інших працівників ЗМІ, чия безпека знаходиться під загрозою, є забезпечення заходів індивідуального захисту[6].

Якщо ж аналізувати конкретні приклади, у вищезгаданій Резолюції про захист журналістів-розслідувачів у Європі Європарламентом було висловлено глибоку стурбованість (стандартна для ЄС фраза) можливою причетністю організованої злочинності до вбивства журналістів та ризиком проникнення в сектори політики, управління на всіх рівнях, економіку та фінанси. Європарламент підкреслив, що це явище не можна недооцінювати; нагадавши, що міжнародні злочинні мережі є дуже активними та що організована злочинність зростає в масштабах. Відповідно, як наслідок, Європарламент закликав Словаччину та всіх держав-членів покращити співпрацю та координацію з метою сприяння розвитку загальних, стандартних процедур, заснованих на передовій практиці тих правових систем, які є найбільш розвиненими з точки зору протидії організованій злочинності, наприклад, шляхом якнайшвидшого створення Європейської прокуратури в інтересах скоординованих дій проти шахрайства в ЄС та інших злочинів, які зачіпають фінансові інтереси Союзу [3]

1. *Спільна декларація Європейського Парламенту, Ради Європейського Союзу та Європейської Комісії від 21.12.2022 року "EU Legislative Priorities for 2022". URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021C1221%2801%29&qid=1673193082012>*
2. *Council conclusions on the protection and safety of journalists and other media professionals. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/21/council-pushes-for-further-actions-to-protect-journalists-and-media-professionals/>*
3. *European Parliament resolution of 19 April 2018 on protection of investigative journalists in Europe: the case of Slovak journalist Ján Kuciak and Martina Kušnírová (2018/2628(RSP)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018IP0183&qid=1673982850339>*
4. *Regulation (EU) 2021/1232 of the European Parliament and of the Council of 14 July 2021 on a temporary derogation from certain provisions of Directive 2002/58/EC as regards the use of technologies by providers of number-independent interpersonal communications services for the processing of personal and other data for the purpose of combating online child sexual abuse. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R1232&qid=1673978435974>.*

5. *Directive (Eu) 2019/1937 Of The European Parliament and Of The Council of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1937&qid=1673978435974>
6. *Рекомендація Комісії (ЄС) 2021/1534 від 16 вересня 2021 року щодо забезпечення захисту, безпеки та розширення прав і можливостей журналістів та інших працівників ЗМІ в Європейському Союзі.* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021H1534&qid=1673193082012>
7. *Рекомендація СМ/Rec(2016)4 Щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших медіаучасників (Ухвалена Комітетом Міністрів 13 квітня 2016 року).* URL: https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Recommendation_CM_Rec20164_1.pdf
8. *European Parliament resolution of 11 November 2021 on strengthening democracy and media freedom and pluralism in the EU: the undue use of actions under civil and criminal law to silence journalists, NGOs and civil society (2021/2036(INI)).* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021IP0451&qid=1674044641880>

Козич І.В. Кримінально-правова політика в сфері захисту діяльності журналістів: європейський досвід

У статті автор приділяє увагу вивченню основних тенденцій законодавства Європейського Союзу щодо протидії правопорушенням, що вчиняються проти журналістів в контексті їх імплементації у вітчизняне законодавство. Встановлено, що захист журналістів був визнаний одним із базових пріоритетів кримінально-правової політики ЄС на 2022 рік. За діючим законодавством ЄС органи державної влади зобов'язані захищати свободу вираження поглядів і безпеку журналістів, забезпечуючи належне правове середовище, серйозно ставлячись до кримінальних правопорушень проти журналістів, суворо переслідуючи винних у будь-якому нападі та забезпечуючи належне розслідування та подальші дії, включаючи застосування ефективних, пропорційних та переконливих санкцій.

Ключові слова: законодавство ЄС, кримінально-правова політика, кримінально-правова політика ЄС, кримінальне правопорушення, кваліфікація кримінальних правопорушень, кримінально-правова охорона діяльності журналістів, інформаційне середовище, насильство, незаконний вплив на журналістів.

Kozych I.V. Criminal law policy in the field of protection of journalists: European experience

In the article, the author pays attention to the study of the main trends of the legislation of the European Union regarding the prevention of offenses committed

against journalists in the context of their implementation in domestic legislation. It was established that the protection of journalists was recognized as one of the basic priorities of the EU's criminal law policy for 2022. Under current EU law, public authorities are required to protect freedom of expression and the safety of journalists by providing an appropriate legal environment, taking criminal offenses against journalists seriously, severely prosecuting those responsible for any attack, and ensuring proper investigation and follow-up, including the application of effective, proportionate and convincing sanctions.

Keywords: EU legislation, criminal law policy, EU criminal law policy, criminal offense, qualification of criminal offenses, criminal law protection of journalists' activities, information environment, violence, illegal influence on journalists.

Ломага Ю.Т.

СИСТЕМА НОРМ ПРО УМИСНЕ ВБИВСТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ ЯК ЮРИДИКО-ТЕХНІЧНА ПЕРЕДУМОВА ПРОБЛЕМ КВАЛІФІКАЦІЇ ЇХ ЗА СУКУПНІСТЮ ЗЛОЧИНІВ

УДК 343.6

Постановка проблеми. Кримінальний кодекс України (далі – КК України) містить достатньо розгалужену систему нормативно-правових положень, які регламентують відповідальність за різні види вбивств. При цьому законодавець використовує різні прийоми опису ознак складів вбивств, частина яких стає нічим іншим як юридико-технічною передумовою виникнення проблем майбутньої кримінально-правової оцінки вчиненого вбивства за сукупністю із іншими кримінальними правопорушеннями. Розгляд системи норм про умисне вбивство у КК України допоможе визначити виправданість використанням законодавцем тих прийомів юридичної техніки, які здатні створити потенційні проблеми правозастосування.

Метою цієї статті є висвітлення системи норми про умисне вбивство у КК України та особливостей її нормативної регламентації як юридико-технічної передумови проблем кваліфікації умисних вбивств за сукупністю злочинів. У статті буде зроблено спробу довести можливість спрощення опису ознак складів